JĀNIS STRADIŅŠ

VEIKUMS LATVIJAS ZINĀTŅU VĒSTURES IZPĒTĒ PĒDĒJOS GADOS (1996–1997)*

Ievērojot pašreizējo attieksmi pret zinātni, arī medicīnu Latvijā (finansējuma līmenī tā nokļuvusi vienā no pēdējām vietām Eiropā procentuāli no iekšzemes kopprodukta), varētu likties, ka pētījumi par zinātņu vēsturi vairs nepavisam nav aktuāli. Ja jau brūk pati zinātne, ko vairs runāt par tās vēsturi – ja nu vienīgi, lai veidotu tai epitāfiju. Taču stāvoklis tik jauns nav, to liecina kaut vai šī cilvēku pilnā Medicīnas vēstures muzeja konferenču zāle. Jāizsaka pateicība saimniekam – direktoram K.Ē.Aronam, kā arī asociācijas sekretāram Dr. Ilgaram Grosvaldam, kas uzņēmies rūpes par pasākuma organizēšanu. Mūsu darbošanos apliecina arī pēdējā gada pārskats, ar ko iepazīstināšu klātesošos, izmantojot arī I.Grosvalda savāktos asociācijas biedru materiālus.

Latvijas Zinātņu vēstures asociācija (LZVA) pastāv kopš 1958.gada, tagadējo nosaukumu tā ieguvusi 1992.gadā. 1996.gadā tā apvienojusi 95 biedrus, no tiem 57 – dažādās dabas zinātņu un inženierzinātņu jomās, bet 38 – Latvijas medicīnas vēsturnieku apvienībā, kura arī ir LZVA sastāvdaļa. Asociācijas prezidents ir LZA viceprezidents J.Stradiņš, viņa vietnieki – Dr.ing. J.Klētnieks, Dr.habil.hist. J.Štrauhmanis, Dr.ing. S.Timšāns, Dr.med.h.c. A.Viksna, sekretārs – Dr.ing. I.Grosvalds. Asociācija darbojas vienotās Baltijas Zinātņu vēstures un filozofijas asociācijas ietvaros, ar to saistīta ir arī Baltijas medicīnas vēstures asociācija (kuras prezidents ilgu laiku bijis doc. K.Ē.Arons, tagad – doc. V.Sjūdiks no Lietuvas), LZVA ir akreditēta pie LZA prezidija. Bez dabaszinātniekiem, mediķiem un inženieriem ar zinātņu vēstures problēmām samērā plaši nodarbojas arī profesionāli vēsturnieki, humanitāro un sociālo zinātņu pārstāvji, filozofi (piemēram, par ideju vēsturi Latvijā), tiesa, ārpus asociācijas ietvariem.

1996.gada lielākais pasākums bija 18.Baltijas zinātņu vēstures konference Rīgā no 17. līdz 19.janvārim, kurā piedalījās 200 dalībnieku no 12 valstīm. Tās ietvaros tika godināta arī akadēmiķa Paula Stradiņa piemiņa sakarā ar viņa 100.dzimšanas dienu un organizēts starptautisks simpozījs «Medicīnas vēsturnieki – profesionāļi un amatieri».

* Referāts Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas (LZVA) biedru 1997.gada pavasara kopsapulcē, 11.martā Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejā.

Par šīs ievērojamās konferences rezultātiem jau pietiekami runāts presē, tādēļ aprobežošos ar konstatējumu, ka sikas atskaites par konferenci publicētas vairākos Baltijas valstu un ārvalstu izdevumos, bet žurnāla «Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstu» A sērijas 1996.gada pirmais numurs pilnā apjomā veltīts šai konferencē un LZA 50 gadu jubilejai – tajā publicētas visas 6 konferences plenārlēkcijas, kā arī Valsts prezidenta G.Ulmaņa un LZA prezidenta T.Millera runas LZA 50 gadu jubilejas svinīgajā sēdē, LZA goda locekļa K.Karuļa atmiņas par pirmajiem akadēmiķiem un citi materiāli, pavisam 16 raksti par zinātņu vēstures tematiku (ieskaitot maz zināmu J.Endzelina 1948.gadā sarakstītu apcerējumu «Dzimtene sauc» ar J.Stradiņa komentāriem). Konference aplūkota arī šajā krājumā (sk. 395. lpp.).

18.Baltijas zinātņu vēstures konferences pamattēma bija LZA 50 gadu pastāvēšanas atcere un triju Baltijas valstu nacionālo universitāšu 75 gadu darbības rezumējumi. 1996.gada pirmajā pusē notika arī gandrīz visu kādreizējo LZA institūtu 50 gadu pastāvēšanas atceres sarīkojumi (Latvijas Eksperimentālās un klīniskās medicīnas institūts, Latvijas Valsts Koksnes ķīmijas institūts, zinātniskās apvienības «Silava», «Agra» un «Siga», LZA Neorganiskās ķīmijas institūts, Latviešu valodas institūts, Literatūras, folkloras un mākslas institūts, Ekonomikas institūts), kā arī LU Latvijas Vēstures institūta 60 gadu atzīmēšana. Šajā sakarā izdoti vismaz 5 vērtīgi rakstu krājumi un plašākas rakstu kopas žurnālos, kas satur vērā ņemamus materiālus par attiecīgo nozaru attīstības gaitu Latvijā. Šķiet, fundamentālākais no tiem būs Latvijas Zinātņu akadēmijas vēstures divsējumu izdevums. Pirmais sējums ir J.Stradiņa grāmata par ZA ģenēzi, attīstību un veidošanos (kopš 1815.gada līdz mūsdienām). Otrais sējums – pārskati par 15 LZA institūtiem (tagadējiem un bijušajiem), LZA locekļu īsbioģrāfijas, LZA dažādu balvu laureātu saraksts un apbalvoto biogrāfijas. Šis izdevums kopumā varētu būt līdzīgs divsējumu izdevumam «Latvijas Universitāte divdesmit gados, 1919–1939» ar lielu izziņas vērtību Latvijas zinātņu vēsturē.

1996.gada oktobrī tika atzīmēta arī Baltijas universitātes (1946–1949) dibināšanas piecdesmitgade Pīnebergā. Šajā sakarībā Irēnas Ondzules sakārtojumā iznācis neliels rakstu un fotogrāfiju krājums latviešu, lietuviešu, igauņu, angļu un vācu valodā ar profesoru E.Dunsdorfa un J.Gablika rakstiem (Baltijas Universitāte 1946.g.–1949.g. – Rīga: LU, 1996. – 57 lpp.), LU Mazajā aulā atklāta piemiņas zīme, notika svinīgs akts un piemiņas plāksnes atklāšana Pīnebergā pie bij. BU darbības vietas (tagad bundesvēra kazarmas), parādījušies vairāki raksti presē. 1996.gadā oktobrī, novembrī un decembrī Medicīnas vēstures muzejā tika atzīmēta arī latviešu studentu korporācijas «*Fraternitas Petropolitana*» (tagad «*Fraternitas Metropolitana*») dibināšanas 100 gadu atcere. Šajā sakarībā izveidots plašs krājums «*Fraternitas Petropolitana – 100*», iedibināta Pēteru Sniķera medaļa, ko piešķir 12 metropolitāņiem, to skaitā K.Ē.Aronam un J.Stradiņam, kā arī Ludvigam Reiteram (Bostonā), kurš ir plaši dokumentējis trimdas kultūras un zinātnes dzīvi. Latvijas nozīmes pasākums bija Dabas muzeja 150 gadi

(dibināts Rīgas Dabaspētnieku biedrības ietvaros 1846.gadā), ko atzīmēja ar konferenci 1996.g. oktobrī un īpaša albuma izdošanu.

Jāizceļ docenta J.Štrauhmaņa organizētais 15.Starptautiskās karšu kolekcionāru biedrības simpozijs Rīgā (LU 1996.g. 6.–10.oktobrī), kurā piedalījās 70 dalībnieku, to skaitā 50 ārzemnieku. Referātus nolasīja J.Štrauhmanis («Baltijas valstu kartogrāfijas vēsture un pētījumi») un J.Klētnieks («Jona Potancija pirmā Livonijas speciālkarte»), tika izdots tēzu krājums un izlaista īpaša Latvijas pasta aploksne. Latvijas ģeogrāfu kongresā (1996.g. 5.–6.decembrī) plašu uzrunu sacīja J.Stradiņš, bet vēsturiska rakstura referātus nolasīja J.Štrauhmanis, J.Kavacs, A.Boruks, J.Turlajs; izdots tēzu krājums «Latvijas ģeogrāfu kongress '96».

Zinātņu vēsturei arvien plašāka vērība tiek ierādīta arī LZA tradicionālajās sēdēs. Notikusi LZA un Latvijas Lauksaimniecības un Meža zinātņu akadēmijas kopēja sēde pirmā LZA prezidenta Paula Lejiņa piemiņai (1996.g. 29.martā; referātus lasīja *Dr.habil.biol.* A.Ozols, LZA Goda loc. J.Latvietis un *Dr.biol.* J.Neilands), akadēmiķa Andersa Šēgrēna lībiešu ekspedīcijas 150 gadu atceres sēde Mazirbē (1996.g. 26.jūnijā; referenti – akad. J.Stradiņš, LZA Goda loc. T.Karma, akadēmiķis S.Cimermanis, *Dr.hist.* I.Priedite u.c.), LZA sēde «1896.gada Latviešu etnogrāfiskajai izstādei – 100» Rīgas Latviešu biedrības namā (1996.g. 10.oktobrī; referenti – akad. J.Stradiņš, asist. L.Vanaga, *Dr.hist.* I.Priedite, akad. S.Cimermanis, J.Indāns, U.Balode, *Dr.habil.hist.* A.Viress no Tallinas, *Dr.habil.hist.* V.Mijuss no Viļņas u.c.), LZA sēde «Garlībs Merķelis un viņa darbs «Latvieši»» (1996.g. 22.oktobrī; referenti – *Dr.phil.* E.Buceniece, *Dr.philol.* J.Rozenbergs, O.Zanders, *Dr.phil.habil.* L.Čuhina), LZA sēde «Fricim Brīvzemniekam – 100» Rīgas Latviešu biedrības namā (1996.g. 10.decembrī; referenti – akad. J.Stradiņš, *Dr.philol.* J.Rozenbergs, LZA Goda loceklis K.Karulis, akad. A.Blinkena u.c.). Visas šīs sēdes noturētas jaundibinātās «Letonikas» programmas ietvaros, kas paredz arī plašākus pētījumus Latvijas zinātņu, īpaši humanitāro zinātņu vēsturē, līdz ar to aktivizējot šo novārtā atstāto jomu.

«Letonikas» programmas ietvaros 1996.–1997.gadā divas sēdes veltītas arī Sēlijas un sēļu problēmām. Pirmā Sēlijai veltītā LZA sēde notika 1996.g. 24.maijā Rīgā (LZA prezidenta T.Millera ievadvārdi, referenti – akad. J.Stradiņš, docents S.Timšāns, *Dr.hist.* J.Urtāns, akadēmiķe M.Rudzīte), kurai nākamajā dienā, 25.maijā, pieklāvās izbraukuma sēde Viesītē, kas bija veltīta «Sēļu gada» noslēgumam un akadēmiķa P.Stradiņa simtgadei viņa dzimtajā pilsētā. «Sēļu gada» noslēguma pasākumā ar referātiem un runām uzstājās J.Stradiņš, M.Urme, S.Cimermanis, J.Lācis, S.Timšāns, J.Dimitrijevs, K.Visnoliņš, tika pieņemts «Sēļu gada» noslēguma dokuments. Jāatzīmē S.Timšāna referāts «Zinātnieki no Sēlijas». Šie pasākumi saistīja ļoti plašu interesentu loku, un attiecīgie materiāli (kopā ar A.Šēgrēna lībiešu sēdes materiāliem) publicēti žurnāla «Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis» (1996.g. nr.4/5) īpašā laidienā.

Vēl plašāka sabiedriska rezonanse bija LZA izbraukuma sēdei Jaunjelgavā (1996.g. 16.aprīlī) par tēmu: «Sēlijas reģionālā identitāte un Latvijas administratīvi teritoriālā reforma» (referenti – akad. J.Stradiņš, Saeimas deputāte R.Šaca-Marjaša, vēsturnieces L.Vanaga un R.Skudra, doc. K.Silķe, Dr. M.Vaivars, doc. S.Timšāns, G.Saiva no Austrālijas, V.Vitols no Venecuēlas u.c.). Šajā sēdē tika runāts gan par Sēlijas kultūrvēsturi, Jaunjelgavas 350 gadiem un zinātniekiem no šīs pilsētas un apkaimes (prof. P.Nomalu, prof. P.Rizgu, prof. J.Vitolu, prof. V.Skārdu, prof. M.Šacu-Aņinu, prof. M.Šēnu u.c.), tomēr galvenā vērtība tika pievērsta novada un visas Latvijas nākotnei valdības iecerētās administratīvi teritoriālās reformas kontekstā. Attiecīgais LZA Senāta sēdes lēmums tika nosūtīts LR Valdībai, Saeimai, masu saziņas līdzekļiem un guva plašu skanējumu visā Latvijā, sekmējot šīs problēmas saprātīgu risinājumu. Sēlijas kā P.Stradiņa un daudzu latviešu kultūras darbinieku dzimtā novada problēmas risina arī Sēlijas asociācija J.Stradiņa un S.Timšāna vadībā, turpinot «Sēļu gada» ietvaros aizsāktās ieceres. Tā, 1996.g. augustā Sēlpilī notika P.Nomala piemiņai veltīti pasākumi, bet 1998.g. paredzēts rīkot konferenci «Sēlijas novada devums izglītībā, zinātnē, medicīnā un kultūrā». Šajos pasākumos iesaistījušies «Selonija» kopu locekļi Austrālijā, mēģinot panākt korporācijas identificēšanos ar novadu, kura vārdā tā nosaukta. Rudenī turp iecerēts S.Timšāna brauciens, lai runātu par šīm problēmām.

LZVA viceprezidenta S.Timšāna vadībā aktivizējušies agrārvēsturnieki: rīkotas konferences «Profesora Jāņa Āboliņa devums Latvijai» (LU Mazajā aulā 1996.g. 11.martā un 1996.g. 20.jūnijā Vecaucē, pasniedzot ievērojamā agrārzinātnieka balvas inženierzinātnēs un pārtikas produktu tehnoloģijā), kā arī atceres dienas Kalncempjos, Rūjienā, Burtņiekos, Mazsalacā, Aizkrauklē, Neretā, Viesītē.

Daudzveidīga bijusi arī S.Timšāna organizēto «zinātnes dienu» Lizumā, Kalncempjos, Krimuldā, Rūjienā, Burtņiekos, Mazsalacā u.c. ģeogrāfija un izcilo lauksaimniecības zinātnieku loks, kam tās veltītas. 1996.g. 19.decembrī atzīmēta arī paša S.Timšāna 65 gadu dzimšanas diena kā «zinātnes diena» Fotogrāfijas muzejā, sakarā ar ko jubilārs bija izveidojis paša reportāžas fotouzņēmumu izstādi (1948–1996) un organizējis visai interesantas un vajadzīgas pārrunas par zinātnes vēstures materiālu saglabāšanu.

Atceres, lasījumus, sēdes Rīgā un Latvijas provincē rīkojusi arī Medicīnas vēsturnieku apvienība, piemēram, pazīstamo ārstu un zinātnieku A.Ūdres, J.Jankovska, V.Šķiltera, A.Gātera, K.Libieša, J.Lūša, Paula Kalniņa, S.Reinberga, S.Vovsi piemiņai.

1996.g. 16.oktobrī Latvijas Ķīmijas vēstures muzejs organizēja Ķīmijas memoriālās laboratorijas atklāšanai veltītu kolokviju (runātāji – akad. J.Stradiņš, prof. I.Meirovics, LU Ķīmijas fakultātes lektors V.Drinks – ar saistošu eksperimentu demonstrējumiem). 1997.g. 2.maijā turpat viesojās Leipcigas universitātes studentu grupa ar profesoru A.Meizelu priekšgalā:

notika saistoša saruna par V.Ostvaldu, P.Valdeni, Rīgas un Leipcigas ķīmiķu sakariem. Prof. A.Meizels uzaicināja J.Stradiņu uz V.Ostvalda dibinātā Fizikālās ķīmijas institūta simtgades svinībām Leipcigā 1998.g. janvārī (kad institūtam oficiāli tiks piešķirts V.Ostvalda vārds) un Saksijas ZA uzdevumā pasniedza J.Stradiņam šīs akadēmijas korespondētājlocekļa diplomu. Savukārt, firma «Grindex» 1996.g. 10.oktobrī rīkoja D.H.Grindeļa dienu, piešķirot D.H.Grindeļa medaļu Latvijas, ASV, Japānas un Izraēlas farmaceitiem un atjaunojot vandaļu nopostīto piemiņas plāksni D.H.Grindelim Mārtiņa kapos. Šajā laikā notika arī J.Stradiņa sastādītās grāmatas «No Grindeļa līdz mūsdienām – apceres par Latvijas farmācijas pagātnei un jaunu medikamentu meklējumiem Latvijā» (Rīga: Nordik, 1996. – 360 lpp.) prezentācija. Firma «Grindex» sponsorējusi citus vērtīgus pasākumus farmācijas u.c. zinātņu vēstures jomā. Arī firmas «Hoffmann-La Roche» Latvijas filiāle, kas atklāta 1996.gadā, ieinteresējusies par savu iepriekšējās darbības posma vēsturi Rīgā.

No citām ar zinātnes vēsturi saistītām izstādēm atzīmējamas: «Dabas muzejam – 150», Jāņa Strupuļa plašā medaļu izstāde Rīgas pils velvju zālē (laikam gan plašākā medaļu izstāde Eiropā eksponēto zinātnieku portretu skaita ziņā; J.Strupulis paredzējis rīkot medīķiem un medicīnai veltītu izstādi 3. Pasaules latviešu ārstu kongresa ietvaros 1997.g. jūnijā), izstāde «Kurzemes literatūras un mākslas biedrībai – 180 gadi» Jelgavas Vēstures un mākslas muzejā un Rīgā, «Domus Rigensis» telpās. Tajā pašā laikā jāpiebilst, ka turpina risināties cīņa par Frīdriha Candra muzeja saglabāšanu sakarā ar tā zemes privatizāciju, jo Izglītības un zinātnes ministrija nav pietiekami aktīvi rīkojusies, lai saglabātu šo valsts nozīmes izglītības un zinātnes centru.

LZVA piedalījušies vairākās konferencēs un zinātniskās sanāksmēs Latvijā un ārzemēs, piemēram, Starptautiskā konferencē «Bibliotēka, grāmatniecība, ideoloģija Otrā pasaules kara laikā» Jūrmalā (J.Štrauhmaņa referāts par P.Mantinieku), LZA konferencē «Nacionālā terminoloģija: vēsture, tagadne un perspektīvas» (J.Štrauhmaņa referāts par Latviešu terminoloģijas veidošanos kartogrāfijā), Eiropas kultūras mantojuma dienu konferencē Rīgā (A.Biedriņa referāts «Latvija starp diviem pasaules kariem – tehniskās kultūras vērtības un to saglabāšana»), Baltijas valstu matemātikas skolotāju metodiskajā seminārā Liepājā (prof. I.Strazdiņa referāti). Sakarā ar uzņemšanu par akadēmiskās vienības «Austrums» goda biedru J.Stradiņš sagatavojis un LU Mazajā aulā nolasījis lekciju «Latvijas akadēmisko mūža organizāciju izveidošanās un darbība pirms Otrā pasaules kara» (Rīgā, 1996.g. 17.septembrī); par šo tēmu viņš publicējis arī pārskatu žurnālā «Universitas» un uzstājies korporācijā «Lacuania». Latvijas Vēstures Zinātņu nacionālā komiteja (akadēmiķis Ē.Mugurēvičs) organizējusi konferenci «Latvijas vēsturnieku līdzdalība starptautiskos forumos 20.gadsimtā» (1997.g. 5.martā, kur J.Stradiņš referēja par Latvijas dabaszinātņu un medicīnas vēsturnieku līdzdalību attiecīgajos kongresos un konferencēs). Tāpat J.Stradiņš uzstājies ar vēsturiska rakstura plenārkolekciju Vācijas-Latvijas

seminārā par abu valstu zinātniski-tehnisko sadarbību (Jūrmalā, 1996.g. 14.oktobrī) un Pasaules latviešu biedrību konferencē – par Latvijas zinātņu vēsturi (1996.g. 20.augustā).

Tartu Universitātes Vēstures muzeja dibināšanas atcerei veltītajā konferencē 1996.gadā I.Grosvalds nolasīja referātu «Latvijas Ķīmijas vēstures muzejs», H.Hodīreva – «LU Ģeoloģijas muzejs», I.Straziņš – «Matemātikas P.Bols», A.Ruplis – «Tartu Universitātes absolventu un mācībspēku ieguldījums Rīgas Politehniskā institūta attīstībā». K.Arons 1996.gadā piedalījies medicīnas vēstures sanāksmēs Atēnās, Berlīnē, Ģēteborgā, J.Salaks – Atēnās un Ģēteborgā, S.Savenko – Leidenē un Ģēteborgā, J.Kristapsons – Vīļņā, Varšavā, Prāgā, J.Stradiņš runājis par Baltijas zinātņu vēstures problēmām savos ārzemju komandējumos Taivanā, Dānijā, Lielbritānijā, Zviedrijā, piedalījies Eiropas Zinātņu un mākslu akadēmijas darbā. A.Biedriņš un T.Altbergs piedalījušies Igaunijas šaursliežu dzelzceļa jubilejas svinībās pie Lavaseres. LZVA biedri pēdējā laikā laiduši klajā monogrāfijas: J.Stradiņš. K.Ē.Arons un A.Vīksna «Tāds bija mūsu laiks ...» (veltījums P.Stradiņa simtgadē; Rīga, 1996. – 491 lpp., «No Grindeļa līdz mūsdienām» (Rīga, 1996. – 360 lpp.), grezno un satura ziņā teicamo Edvina Liepiņa albumu – «Rīgas auto. Nezināmas automobiļu vēstures lappuses» (Rīga, 1997. – 138 lpp.). Zinātnes un tehnikas vēsturniekam interesantus materiālus satur arī J.K.Broces Rakstu un zīmējumu II sējums – Rīgas priekšpilsētas (Rīga, 1997. – 590 lpp.), kā arī atsevišķas nodaļas profesora N.Balabkina grāmatā «Tautsaimnieka piezīmes» (1996), kur runāts par šīs nozares attīstību Latvijā un izcilākajiem zinātniekiem tautsaimniekiem.

Vēl būtu jāatzīmē Bāzelē 1996.gadā sakarā ar firmas «Hoffmann-La Roche» simtgadi iznākušais greznais izdevums «Die Apotheke – historische Streiflichter» (295 lpp.), kas izdots četrās valodās (vācu, angļu, franču, spāņu), kur citu materiālu vidū ir arī plašs J.Stradiņa un J.Salaka apskats par aptieku un farmācijas pagātņi Latvijā.

No mazākiem izdevumiem piemināmas A.Vīksnas tradicionālās grāmatas «Latvijas medicīnas jubilejas 1996 un 1997», A.Dzirnekleš un A.Vīksnas «Vecpilsētas aptiekai – 175», sērijas «Latvijas Lauksaimniecības Universitātes vēsture» pirmais laidniens «Gadsimtam aizejot» u.c. No atsevišķiem rakstiem žurnālos atzīmējami LU žurnālā «Latvijas Vēsture» 1996.g. otrajā numurā ievietotā materiālu kopa par Latvijas bioloģijas un medicīnas vēsturi (R.Kondratovičs, P.Ozoliņš, J.Raipulis, G.Daija, M.K.Javiņš, I.Grosvalds, A.Vīksna, J.Stradiņš), I.Grosvalda raksts par J.Grestes personību, I.Miklāva, J.Štrauhmaņa, J.Stradiņa, A.Vīksnas raksti Pārdaugavai veltītajā LKF izdevumā «Gadagrāmata Rīga – 800», vairāki raksti žurnālos «Latvijas ZA Vēstis» un «Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls», «Zvaigžņotā Debess», «Latvijas Lauksaimnieks», «Datorpasaule» un citos izdevumos, kā arī periodiskajā presē – «Latvijas Vestnesī», «Latvijas Dzelzceļniekā» u.c. Publicēti arī vairāki vēsturiska satura raksti latviešu trimdas izdevumos «Universitas», «Akadēmiskā Dzīve», «Technikas Apskats» (I.Grosvalds, M.Lidaka,

Dz.Cēbere, J.Stradiņš u.c.). Vairākus rakstus par metāla pieminekļiem kap-
sētās publicējis doc. A.Anteins Daugavpils un rajonu avīzēs; viņš arī pieda-
lījies ekspedīcijās, veicot čuguna krustu apsekošanu Latgalē un sākot pētīt
zvanus un zvanu spēles Latvijas dievnamos. J.Klētnieks Lietuvā (Moletā) ar
astrokosmoloģijas centra darbiniekiem apzinājis dažus paleoastronomijas
pieminekļus, bet A.Biedriņš un T.Altbergs apsekojuši pierobežas šaursliežu
dzelzceļus Lietuvā un Igaunijā kā tehnikas vēstures pieminekļus.

J.Štrauhmanis sagatavojis aizstāvēšanai habilitācijas darbu vēstures zinātņu
nozārē «Latvijas kartogrāfijas vēsture no 13.gadsimta līdz 20.gadsimta
90.gadu sākumam». J.Stradiņš un T.Vilciņš (piedaloties vēsturniecei
Dz.Cēberei) sagatavojuši nodaļas par zinātnes vēsturi Latvijā 19.gs.–20.gs.
sākumā izdevumam «Latvijas 20 gadsimta vēsture», kā arī rakstu krājumam
par Latviju 19.gadsimtā.

No starptautiskās sadarbības pasākumiem, bez sadarbības ar Lietuvu un
Igauniju (turpina darboties Baltijas valstu Zinātņu vēstures un filozofijas
apvienība, kuras vadītājs pašreiz ir Lietuvas prof. J.A.Krikštopaitis, iecerēta
19. Baltijas zinātņu vēstures konference Viļņā 1999.g. sākumā un 20.
konference Tallinā 2001.g. sākumā, veidojas kopēja triju Baltijas valstu ZA
pētnieciska programma humanitārajās un sociālajās zinātnēs «*Baltonica*»,
kurā sava vieta paredzēta arī zinātņu vēsturei), ciešāka sadarbība, šķiet,
veidojas ar Vāciju, īpaši medicīnas vēstures jomā ar Berlīni un Leipcīgu
(K.Ē.Arons, J.Salaks). Kā Vācu Dabaspētnieku akadēmijas «*Leopoldina*»
loceklis, vienīgais no Baltijas valstīm, J.Stradiņš aicināts līdzdarboties šīs
akadēmijas – pasaulē vecākās dabaspētnieku akadēmijas – 350 gadu
jubilejas izdevumu sagatavošanā uz 2002.gadu. Šīs akadēmijas
«efemerīdu» 10. sējumā savā laikā publicēts pirmais medicīniskais sacerē-
jums par Latviju (Rozīna Lentilija piezīmes par Kurzemes iedzīvotāju
veselību, 1692.g.). J.Stradiņš ir arī Vilhelma Ostvalda biedrības godabiedrs
kopš 1990.gada, apstrādā materiālus par šo zinātnieku, īpaši par viņa
darbības Rīgas posmu. Saglabājušies samērā labi sakari ar Krievijas un
Ukrainas medicīnas vēsturniekiem, arī ar Krievijas ZA arhivu (tur strādā LZA
ārzemju loceklis J.Solovjovs-Vilks), tomēr dažādu grūtību dēļ tie iet
mazumā. Aktīva ir Latvijas zinātniecības speciālistu (LZA kor. locekļa
J.Kristapsona, *Dr.ing.* Ē.Tjūņinas) darbība Latvijas zinātniskā potenciāla
izvērtēšanā, viņu iesaistīšanās Eiropas mēroga projektos.

Taču starptautisko sadarbību vēl nevarētu atzīt par apmierinošu, šķērslis tam
ir gan valodu barjera, gan arī Latvijas zinātnes vēsturnieku pārmērīga
aizraušanās ar šauri lokālām tēmām, kas nacionālās pašapziņas pacēluma
laikā bija atzīstama, bet nu sāk kļūt par traucēkli integrācijai pasaules
zinātnes vēsturnieku saimē. Jāatzīst, ka piemirsto vai nepelnīti noklusēto lat-
viešu zinātnieku mantojuma apzināšana, arī trimdas zinātnieku sasniegumu
apzināšana ir bijusi un joprojām ir ļoti vajadzīga, taču tas jā dara plašākā,
pasaules zinātnes kontekstā, iepazīstinot ar rezultātiem ārzemju kolēģus.
Pēdējā laikā maz šķirojam zinātniekus, kuru darbība var interesēt

galvenokārt. Latviju, no zinātniekiem, kuru darbība bijusi starptautiski nozīmīga, visai nozarei pasaules mērogā. Tomēr jāatzīst objektīvi, ka ir «lieli» zinātnieki un ir «mazi» zinātnieki. Pirmo mantojums pieder visai zinātni, tas jāpēti un jāparāda arī ārzemēs, otrie, bez šaubām, arī jāizpēta, jā saglabā viņu materiāli, kā Latvijas kultūrvēstures daļa, taču akcents starptautiskā mērogā jāvelti pirmajiem.

Šī piebilde nedrīkstētu mazināt padarītā darba nozīmīgumu. Latvijā joprojām tomēr sekmīgi funkcionē Medicīnas vēstures muzejs (ar to saistīts Medicīnas vēstures institūts) kā starptautiskas nozīmības iestāde, darbojas vairāki citi muzeji, kuru darbība saistās ar zinātni un tehniku, to skaitā Motor-muzejs. Tuvāko ieceru skaitā ir izcilā zinātnieka mediķa Kristapa Rudziša un ķīmiķa profesora M.E.Straumaņa mūžam un pētnieciskai darbībai veltītu grāmatu sagatavošana (sakarā ar šo zinātnieku 100 gadiem), zinātnes un augstskolu pagātnes izpēte Rīgā (sakarā ar Rīgas 800 gadiem), tradicionālā rakstu krājuma «*Acta Medico-Historica Rigensia*» 3. sējuma izdošana, vairāku filmu veidošana par Latvijas zinātņi. RTU profesors G.Raņķis sagatavojis monogrāfiju «Eksaktās zinātnes kultūras vēsturē», ko iecerēts izdot ar Sorosa fonda atbalstu. 1997.gada oktobrī paredzēta RTU konference par augstākās tehniskās izglītības un zinātnes pagātni Rīgā, bet 3. Pasaules latviešu ārstu kongresa laikā iecerēta arī medicīnas vēstures sekcija. Atdzīvojas J.Prīmaņa un P.Stradiņa idejas par Tautas dzīvā spēka pētīšanas institūtu. Arī K.Ulmaņa, profesora A.D.Lēbera un Z.Mauriņas jubilejas konferences un attiecīgie izdevumi saistās ar Latvijas akadēmiskās dzīves dažu pušu padziļinātu izpēti. Rīgas 800 gadu pasākumu ietvaros 1999.g. oktobrī paredzēta plašāka konference «Zinātne un augstskolas Rīgā gadsimtu gaitā», agrārvēsturnieki iecerējuši konferenci «Gadsimtam aizējot». Eiropas medicīnas vēstures muzeju asociācija paredzējusi savu kārtējo simpoziju noturēt Rīgā 1998.gada rudenī, bet pirms tam Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs atskatīsies uz savas pastāvēšanas 40 gadiem. 1998.gadā 30.maijā 40 gadu apritēs arī Latvijas Zinātņu vēstures asociācijai, pie kuras šūpuļa stāvējis ne vien P.Valeskalns, bet arī P.Stradiņš, J.Eiduks, A.Anteins, K.Egle, E.Karpovics, P.Gērke, arī šo rindīņu rakstītājs, pavisam 24 interesenti.

Taču divi nozīmīgi momenti nobeigumā jāizceļ īpaši. Pirmais, vietējo arhīvu saglabāšana, proti, zinātnisko iestāžu un zinātnieku personisko arhīvu saglabāšana. Notiek zinātnisko iestāžu reorganizācija, integrācija universitātēs, tie zaudē savu identitāti, «vēsturisko atmiņu» un to arhīvi tiek saglabāti daudz sliktāk nekā, teiksim, pirms 10 gadiem. Sakarā ar privatizācijas un komercializācijas procesiem, zinātnieku profesijas prestiža pazemināšanos, dzīvokļu apstākļu pasliktināšanos, nevērību pret arhīviem un bibliotēkām iet bojā kultūras vērtības – šajā ziņā ir gluži kļiedzoši gadījumi (par kuriem gan vairs neviens neklie dz, jo ir samierinājušies!). Zinātniskie arhīvi ir nacionāla bagātība un to saglabāšana ir visas sabiedrības problēma, ja Latvija grib palikt kultūras un civilizācijas valsts, kurā kaut kas notiek arī zinātnē.

Otrkārt, jaunatnes intereses piesaistīšana zinātnei vispār un līdz ar to arī zinātnes vēsturei. Eiropas Zinātņu akadēmiju asociācija «ALLEA» pērn savā Budapeštas sesijā par vienu no programmas jautājumiem izvirzīja zinātņu vēstures kursu atjaunošanu Eiropas valstu universitātēs, uzdeva apsektot stāvokli. Baltijas valstīs šo uzdevumu uzņēmās profesors J.A.Krikštopaitis. No Latvijas varēju viņam ziņot par krasu stāvokļa pasliktināšanos. Sistemātisku tradicionālo medicīnas vēstures kursu vairs būtībā nav, LU zinātnes filozofiju lasa rektors J.Zaķis, zinātnes vēstures kursu – epizodiski J.Stradiņš, RTU – izvēles kursu par eksaktajām zinātnēm kultūras vēsturē profesors G.Raņķis, ķīmijas vēstures kursu – prof. I.Meirovics, LU – U.Alksnis, vēl šur tur epizodiski lasa atsevišķus kursus, bet viss tas notiek stihiski un interese par zinātnes pagātni sabiedrībā netiek uzturēta. Vēl bēdīgāk ir tas, ka Latvijā neiznāk plaša profila populārzinātniski žurnāli (tiesa, 1997.gadā paredzēts uz Latviju pārvest Kanādā iznākošo žurnālu «Technikas Apskats», ko rediģēt uzņēmis prof. J.Ekmanis), kur tradicionāli kaut neliela vērība tika pievērsta arī vēsturei. Izņēmums varbūt ir žurnāls «Latvijas Ārsts».

Šīs negācijas var apdraudēt Latvijas kā kultūras valsts tālākpastāvēšanu. Lai cik grūti arī nebūtu pašreizējie saimnieciskie apstākļi un cik maza rocība, nedrīkst pieļaut pat domu, ka varētu tikt ierobežota Medicīnas vēstures muzeja pastāvēšana, citu muzeju eksistence. Vienlaikus jāsāk domāt par naidīgiem sponsoriem, varbūt no ķīmiski farmaceitisko un medicīnisko firmu vidus, varbūt no «Welcome» fonda. Medicīnas un zinātņu vēstures jomā Latvijai ir ievērojamas tradīcijas, tas ir mūsu spēks. Gribētos aicināt visus skatīties nākotnē ar optimismu, rīkoties, kur tas nepieciešams, rīkoties aktīvi, apelēt gan pie bagātajiem, gan pie nabagajiem, t.i. inteliģences un ārstiem, gan pie varas, gan pie sabiedrības, katram strādāt savu spēju robežās. Ja visi apzināsimies, ka nedzīvojam vienai dienai vien, ka Latvija nav uzņēmums vai firma, bet gan kultūras valsts ar savu īpatnu vietu Eiropā un pasaulē, tad gan jau izdosies uzturēt labās tradīcijas un nākotnes vīzijas.

ACTIVITIES IN THE STUDIES OF THE HISTORY OF SCIENCE OF LATVIA DURING 1996–1997 (SUMMARY)

By Jānis Stradiņš

The activities of the members of the Latvian Association for History of science (founded in 1958) during the years 1996–1997 have been reviewed, as well as other activities in this field. The general situation of science in Latvia and future prospects have been analyzed.

Jānis STRADIŅŠ, Prof., *Dr.hist.h.c., Dr.habil.chem.*
LU Latvijas Vēstures institūts
Akadēmijas laukums 1
Rīga LV - 1524
Latvija